

**КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ**

На правах рукопису
УДК 72.01:72.036

ПУЧКОВ
Андрій Олександрович

**ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІТЕКТУРОЗНАВЧОЇ
СПАДЩИНИ О. Г. ГАБРИЧЕВСЬКОГО
В КОНТЕКСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ
АРХІТЕКТУРНОЇ ТЕОРІЇ
ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**

**18.00.01.— Теорія та історія архітектури,
реставрація пам'яток архітектури**

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури

Київ 1996

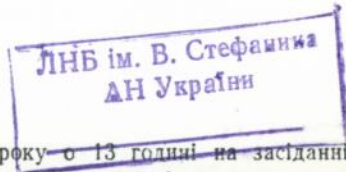

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі основ архітектури і архітектурного проектування Київського державного технічного університету будівництва і архітектури.

Науковий керівник	— дійсний член
Української Академії архітектури,
заслужений архітектор України,
доктор архітектури, професор
ЕЖОВ Валентин Іванович
Офіційні опоненти	— дійсний член
Української Академії архітектури,
доктор архітектури, професор
ЛАВРИК Геннадій Іванович

кандидат архітектури, доцент
СТАРОДУБЦЕВА Лідія Володимирівна |
| Провідна установа | — Українська академія мистецтв,
м. Київ |

Захист відбудеться 23 травня 1996 року о 13 годині на засіданні Спеціалізованої вченої ради по захисту докторських і кандидатських дисертацій Д 01.18.04 при Київському державному технічному університеті будівництва і архітектури. Адреса: 252037, Київ-37, Повітрофлотський проспект, 31, аудиторія 319.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Київського державного технічного університету будівництва і архітектури.

Автореферат розісланий «19» *квітня* 1996 року.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради,
кандидат архітектури, доцент

В. О. Тімохін

AB-39.542

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Організація проектування, професійна розробка практико-типологічних аспектів архітектури значно випереджають вивчення її художньо-естетичних проблем. В такій ситуації, як видається, фокус уваги теоретиків і істориків архітектури переміщується на питання архітектурно-художньої майстерності, яке багато в чому залежить від глибини розуміння творчого методу архітектора і особливості його просторово-композиційного мислення. У зв'язку з цим звернення до вітчизняної архітектурно-теоретичної спадщини першої третини ХХ століття не здається випадковим, оскільки саме в цей час спостерігається найяскравіший сплеск творчих можливостей як у практиці, так і в теорії архітектури і принципах архітектурної освіти. Аналіз полеміки представників різних творчих "конфесій" того часу сприяє вивченню шляхів подолання закорумбовості і застою в сучасній вітчизняній теорії архітектури. Здається доречним нагадати, що в 20-ті роки, коли темпи і об'єм будівництва були значно нижчими за сучасні, вибір конструкцій і матеріалів - обмеженим, а проектна справа знаходилася на зародковій стадії організації, художній і історико-теоретичний рівень нової архітектури, за визнанням зарубіжних майстрів, був вищим, ніж на Заході. Показово, що в ті самі роки в численних конкурсних проектах, у професійній періодиці і на архітектурних факультетах вузів жваво обговорювалися проблеми творчого методу, наполегливо велися пошуки нової образності і композиційної виразності. Досить згадати глибокі експериментальні роботи В.В.Кандицького, В.Ф.Кринського, М.О.Ладовського, Я.Г.Чернихова та ін., щоб усвідомити ступінь невивченості не менш яскравих теоретичних досліджень, які проводилися в стінах Державної Академії художніх наук (ДАХН), Секції мистецтвознавства Інституту археології і мистецтвознавства РАН-ДІСН, архітектурному факультеті ВХУТЕМАС-ВХУТЕІН і впритул зв'язані з діяльністю Д.Ю.Аркіна, М.І.Брунова, О.І.Венедиктова, О.Г.Габричевського, О.К.Дживелегова, В.П.Зубова, О.І.Некрасова, М.М.Тарабукіна, С.В.Шервинського та ін.

У ХХ ст. вітчизняна архітектурна думка переживала як період гострого динамізму розвитку (20-30-ті рр.), так і часи вимушеної розумової статичності (40-70-ті рр.), але все ж її внесок у

розвиток світової теорії та історії архітектури досі недооцінюється не тільки за кордоном (де, як правило, уважніші до світової спадщини), але і в нас самих. Осв чому звернення до архітектурної думки першої третини ХХ ст. обумовлене не тільки тими досягненнями, якими відзначена професійна архітектурна культура цього часу і які досі не втратили своєї цінності, але й живою цікавістю до методології, що ґрунтується на дії "людського фактору" видатних творчих особистостей. Звикнувши вбачати в концепціях такого роду різні "ухили", "-ієми", на жаль, ми поступово втрачаємо адатність бачити їх синтетичний масштаб. Але, не оцінивши його, навряд чи вдасться стимулювати дух особистої творчості, наукової сміливості й ініціативи, якими повначені досягнення вітчизняної архітектурної думки (і передусім ідеї О.Г.Габричевського), недостатньо вивчені досі. В цьому і полягає актуальність обраної теми.

Ступінь вивченості проблеми. Якщо творчі течії у вітчизняній архітектурній практиці 20-30-х рр. якоюсь мірою знайшли своє відображення в численних працях М.Й.Астаф'євої-Ддугач, М.Г.Бархіна, М.П.Вилинкіна, Л.Г.Василенко, А.В.Іконнікова, С.К.Кілессо, В.В.Кириллова, І.В.Коккінакі, М.С.Коломійця, Г.О.Лебедева, В.Б.Махаєва, В.П.Мойсеєнка, О.В.Рябушина, А.А.Стригальова, В.Е.Хазанової, С.О.Хан-Магомедова, Р.Я.Хігера, В.В.Чепелика, І.С.Черединої, В.Є.Ясієвича та ін., то теоретичним концепціям, що народилися в науково-художніх установах, приділено значно менше уваги. Серед таких досліджень, однак, необхідно назвати чисто теоретичні розділи у монографіях проф. С.О.Хан-Магомедова, присвячених творчості М.Я.Гінабурга, М.О.Ладовського, О.О.Весніна, І.О.Голосова, К.С.Мельникова; спеціальне дослідження композиційної концепції І.О.Голосова (теорія, практика, педагогіка), здійснене канд.архітектури О.О.Шадріним (1988 р.). Особливо слід виділити дослідження Р.Я.Хігера "Шляхи архітектурної думки. 1917--1932" (М., 1933 р.). Важання якомсь заповнити певну прогалину у вивченні поглядів теоретиків (філософів) архітектури першої третини ХХ ст. підштовхнуло автора до вибору саме цієї теми. Видатна особистість О.Г.Габричевського - те малодосліджене "тло", на яке можна проєктувати "паралельні місця" теоретичних розробок його сучасників, тим самим поперемінно виявляючи то контекст, то постать ученого. Вивченню окремих сторін творчості О.Г.Габричевського як теоретика і педагога присвячені переважно біографізовані дослід-

ження М.В.Алпатова, Д.К.Вернштейна, В.Є.Бикова, О.І.Венедиктова, В.І.Локтева, В.Ф.Маркузона, Т.М.Перцевої, О.Г.Раппалорта, Н.Т.Савельєвої, О.С.Северцевої, Ф.О.Погодіна; до аналізу філософських поглядів ученого зверталися М.К.Гаврюшин, А.М.Кантор, О.С.Мигунов. Але, по суті, лише в роботах В.Ф.Маркузона (1976 р.) і Д.К.Вернштейна (1992 р.) зроблено спробу узагальнення власне архітектурно-теоретичної діяльності О.Г.Габричевського, що була основою в його науковій творчості.

В дисертації автор ставить своєю **метою**: розкрити сутність архітектурознавчої спадщини О.Г.Габричевського і його теоретичної концепції в контексті вітчизняної архітектурної теорії першої третини ХХ століття.

Завданнями, що поставлені перед дослідником, є:

- розкрити методологічну і архітектурно-естетичну сутність історико-теоретичних поглядів О.Г.Габричевського;

- виявити і прокоментувати закономірності і засоби побудови "архітектурного організму", відображені в теорії О.Г.Габричевського;

- вивчити витoki теоретичних поглядів О.Г.Габричевського у західноєвропейській естетико-філософській науці ХІХ - початку ХХ століть;

- показати значення і з'ясувати місце концепції О.Г.Габричевського серед провідних вітчизняних архітектурних теорій першої третини ХХ століття;

- з'ясувати найважливіші аспекти творчої спадщини О.Г.Габричевського для сучасної архітектурної теорії, практики і педагогіки;

- визначити масштаб творчого внеску О.Г.Габричевського в розвиток основних архітектурно-теоретичних напрямків як досліджуваного періоду, так і наступних, як у вітчизняному архітектурознавстві, так і в зарубіжному.

Об'єкт дослідження - наукові архітектурознавчі праці О.Г.Габричевського. **Предметом дослідження** є історико-теоретичні погляди О.Г.Габричевського в галузі архітектури у їх загальноєвропейському архітектурному і культурному контексті.

Методика дослідження полягає в комплексному аналізі досвіду теоретичної творчості першої третини ХХ ст. ("контекстуальний підхід"); у систематичному вивченні архітектурознавчої спадщини О.Г.Габричевського, розкритої в його статтях з теорії та історії

архітектури, що включає виявлення творчих принципів, які визначали специфіку його архітектурного мислення, аналіз застосовуваних методів і прийомів створення інтелектуального "архітектурного організму", а також дослідження еволюції цих методів залежно від специфіки предмету наукової уваги (простір і маса, поверхня і площа, меморіальність і зміст, архітектурний порядок, творчість майстрів архітектури епохи Ренесансу та ін.); у вивченні композиційно-естетичного контексту, що визначав інші напрямки архітектурної думки першої третини ХХ ст. (праці М.Я.Гінабурга, І.О.Голосова, О.І.Некрасова, С.В.Шервинського). Ми спираємося на традиційний історико-теоретичний архітектурознавчий аналіз, який передбачає розгляд "феномену на фоні" загальнокультурного контексту. Інакше кажучи, в дисертації має місце "експериментально" змодельована ситуація проблеми, якою вона уявляється авторові роботи. Цей підхід був би утрудненим без наявності досліджень М.Г.Бархіна, В.С.Віблера, О.В.Босенка, В.С.Возняка, В.Л.Глазичева, О.Е.Гутнова, М.М.Дьоміна, Н.О.Євсіної, А.В.Іконнікова, Є.І.Йоффе, Г.З.Каганова, А.І.Каплуна, Є.І.Кириченко, Г.І.Лаврика, Г.С.Лебедевої, І.Г.Лежави, О.Й.Липкова, В.І.Локтева, О.Ф.Лосєва, В.А.Малахова, А.П.Мардера, О.Г.Раппапорта, Г.І.Реваїна, К.А.Свастьяна, Т.А.Славіної, Н.І.Смоліної, Л.В.Стародубцевої, В.І.Тасалова, В.І.Тимофійєнка, І.О.Фоміна, В.Л.Хайта, С.О.Хан-Магомєдова, В.В.Чепелика, В.Є.Ясієвича, а також зарубіжних - Ж.Баєна, А.-Е.Брінкмана, З.Гідіона, Г.Зедльмайра, Д.Лукача, Л.Ольшкі, Хр.Норберг-Шульца, Е.Пановські, М.Фуко та інших.

Хронологічні межі сформовані, з одного боку, першою третьою ХХ ст., періодом найбільшого розквіту вітчизняної архітектурної теорії, на який зроблено основний наголос, і, з іншого боку, власне періодом активної творчої діяльності О.Г.Габричевського. **Тематичні межі** обумовлені переважно історико-теоретичними роботами О.Г.Габричевського. Пога ретельною увагою галишилися музикознавчі, літературознавчі і суто мистецтвознавчі тексти вченого.

Наукова новизна полягає:

- у комплексному вивченні і розкритті маловідомої архітектурознавчої спадщини О.Г.Габричевського;
- у виявленні і коментуванні закономірностей і засобів побудови "архітектурного організму", відображених у теорії О.Г.Габричевського;

- у вивченні витоків теоретичних поглядів ученого у західноєвропейському архітектурознавстві XIX - початку XX ст.;

- у в'ясуванні масштабу творчого внеску, зробленого О.Г. Габричевським у розвиток основних архітектурно-теоретичних напрямків;

- у розвитку "контекстуального підходу" (на доповнення до "системного") до історичного вивчення проблеми "портрет на фоні" у його застосуванні до теорії архітектури на історико-культурному матеріалі.

Інакше кажучи, робота охоплює не тільки вивчення теоретичних та історико-архітектурних поглядів ученого, але і значною мірою вводить особистість мислителя у контекст культури його епохи і досліджує його творчий внесок в інтонаціях взаємної переклички архітектурно-естетичної ситуації першої третини XX ст.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що архітектурна естетика О.Г.Габричевського вперше в сучасному архітектурознавстві представлена у більш-менш цілісному вираженні на фоні, по-перше, її власних рушійних засад, що обумовлюють архітектурну структуру, і, по-друге, досить широкого історико-теоретичного архітектурного контексту епохи, що надає рельєфності предмету дослідження. **Практичне значення** визначається загальною орієнтованістю дослідження на сучасні проблеми формування архітектурного світогляду сучасного, наповнюючи тим самим питання художньої майстерності теоретично-професійним змістом. Робота вводить в науковий обіг низку фактичних даних, що дозволяють по-новому оцінити сутність творчих процесів, які відбувалися у вітчизняній архітектурі першої третини XX ст. Крім того, результати і висновки дослідження можуть бути придатні для створення спецкурсу з проблем вітчизняного архітектурознавства, а також окремих розділів у вузівському курсі "Історії архітектури і містобудування".

На захист виносяться:

- концептуальні моделі архітектурного організму О.Г.Габричевського в цілому і діяльності вченого-архітектурознавця першої третини XX століття;

- обґрунтування місця творчої спадщини О.Г.Габричевського серед сучасних йому течій і його значення для архітектурної теорії і практики сьогодення.

Апробація роботи. Основні положення і висновки дисертації відображені в доповідях на 53-й, 54-й, 55-й, 56-й науково-прак-

тичних конференціях КДТУВА (1992-1995 рр.), Другій Міжнародній конференції "Творчість. Культура. Гуманізм" (1993 р.) в КПІ, науково-практичній конференції "Дух. Душа. Людина: Витоки і пошуки" (1993 р.) у Сумському фізико-технологічному інституті, Четвертій Міжнародній конференції "Захід-Схід: Особистість в історії архітектури" (1994 р.) в НДІТАМ і МАРХІ (Москва), а також опубліковані в семи статтях. Автором підготовлений і виданий збірник історико-теоретичних праць О.Г.Габричевського (К., 1993; обсяг 20,0 др.арк.).

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів і заключення, 11 таблиць, містить 246 сторінок машинопису, з яких 166 - основного тексту, 68 - додатків, до котрих включено: бібліографічний покажчик опублікованих робіт О.Г.Габричевського, складений дисертантом, нарис розвитку архітектурних поглядів ученого у вітчизняному архітектурознавстві 1950-1990-х років, а також короткий тлумачний словник ключових теоретичних категорій О.Г.Габричевського.

КОРОТКИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі - "Особливості творчої діяльності та витоки архітектурно-теоретичних поглядів О.Г.Габричевського" - проведено аналіз творчої діяльності вченого у вітчизняній архітектурній науці першої третини ХХ ст., історико-культурних досліджень О.Г.Габричевського в галузі архітектури епохи Ренесансу, а також зроблено спробу прослідкувати теоретичні витоки концепції вченого в західноєвропейському архітектурознавстві ХІХ - початку ХХ століть.

Ім'я Олександра Георгійовича ГАБРИЧЕВСЬКОГО (1891-1968) - одне з найяскравіших у сузір'ї видатних архітектурознавців 20-50-х рр. Але саме у вітчизняній теорії й історії архітектури воно залишається порівняно маловідомим, оскільки спадщина вченого досі опублікована незначною мірою і ще менше вивчена. О.Г.Габричевському, за словами О.Г.Раппапорта, вдалося зробити те, що ще Ле Корбюзьє вважав нерозв'язним завданням, - виразити в слові магію архітектурного простору: він розв'язав його за допомогою філософських категорій і метафор, у яких зробив спробу досягнути

не тільки фундаментальні властивості, але й найтонші нюанси сприйняття й переживання простору архітектурного твору.

Серед численних і різноманітних інтересів вченого в галузі теорії та історії архітектури слід виділити такі: створення цілісної теоретичної концепції утворення і функціонування "архітектурного організму"; дослідження творчості майстрів архітектурної теорії і практики епохи Відродження; діяльність у галузі перекладу, редагування і коментування класичних архітектурних трактатів (трактати Вітрувія, Л.-В.Альберті, А.Палладіо, Дж.Б.да Вінчіоли, Д.Барбаро та ін.); активна педагогічна діяльність у Воєводинській Академії архітектури по підготовці аспірантів у галузі історії і теорії архітектури.

Дослідження О.Г.Габричевським архітектури епохи Ренесансу, з одного боку, нерозривно пов'язані з вивченням, перекладом і виданням трактатів теоретиків, а з іншого, - витікають із загальної науково-творчої настроєності, націленості на ренесансний духовний зразок, який, очевидно, бере свій початок у структурі та специфіці неокласичних архітектурних уподобань тієї епохи і, передусім, у палладіанстві І.В.Жолтовського. Слід відзначити, що, з одного боку, вивчення творчості майстрів Ренесансу вплинуло на вироблення власної теорії вченого, а з іншого, - його історико-архітектурні дослідження підтверджують цілісність архітектурного світогляду О.Г.Габричевського. Інтерес до архітектури Відродження стимулював формування О.Г.Габричевського як професійного історика архітектури.

Вплив захіноєвропейського архітектурознавства другої половини XIX - початку XX ст., - переважно німецької класичної естетики (в особі Г.В.Ф.Гегеля, А.Шопенгауера, К.-А.Веттіхера), мюнхенської та віденської шкіл архітектурознавства (Я.Буркхардт, Г.Вельфлін, В.Воррінгер, Г. фон Геймоллер, А. фон Гільдебранд, А.Рігль, К.Фідлер, П.Франкль), а також загальнокультурологічних робіт О.Шпенглера та Е.Паноскі, - що досліджується в дисертаційній роботі, є безсумнівним і значним як у методологічному (Гегель, Шопенгауер, Веттіхер, Буркхардт та ін.), так і у власне історико-культурному підходах до в'ясування специфіки формування "архітектурного організму" - переважно на прикладах історії архітектури епохи Ренесансу (Вельфлін, Рігль, Воррінгер). Враховуючи специфічне (критичне) ставлення вченого до положень "формального методу", необхідно змістити акцент розуміння творчої

позиції О.Г.Габричевського як "формалістичної" (що превалює досі в його оцінках в "легкої руки" М.П.Даленка та ін.) на користь позиції "феноменологічної", де враховується відмова від ідеалізації вихідних "формальних" положень і визнаються цінності загального контексту творів архітектури (пластичні, соціальні, культурологічні тощо). Це робить роздуми О.Г.Габричевського особливо близькими до "іконологічного методу" Ервіна Пановки - а'ясування сутності твору у "символах часу", в контексті культури. В результаті запропонована концептуальна модель діяльності вітчизняного вченого-архітектурознавця першої третини ХХ ст. у специфічних рисах, з одного боку, одержаної ним фундаментальної освіти (як архітектурної, так і неархітектурної) і сфери інтересів, а з іншого, - наукової, художньої, педагогічної, видавничої і практичної діяльності. Ця модель може бути дієвою як для архітектурознавця з превалюючою практичною спрямованістю творчо-наукової діяльності, так і для "чистого" теоретика архітектури.

У другому розділі - "Основні принципи і категорії архітектурної теорії О.Г.Габричевського" - розкривається сутність теоретичних поглядів ученого на функціонування і утворення "архітектурного організму" в цілому і виділяються специфічні категорії уявлення про простір і масу, статику і динаміку архітектурного простору, поверхню і площину як основні елементи тектонічної мови, меморіальність і зміст архітектурного образу, проблеми тектонічної організації класичних архітектурних ордерів. Для комплексного розгляду цих категорій застосовано два підходи: перший підхід звернений до соціально організуючої функції архітектури, пов'язаний із вивченням її ужиткових (прагматичних, "жестикаляційних") властивостей, виявленням структурно-типологічних характеристик; другий - звернений до естетичної функції архітектури і пов'язаний з описом її художньо-виразних проявів, виявленням якісних характеристик її об'єктів.

Архітектура, за О.Г.Габричевським, в широкому розумінні слова виявляє всі види будівництва як цілеспрямовану діяльність живої істоти. У вузькому розумінні слова архітектура становить особливий вид просторових мистецтв, що створюють будівлю, яка є не тільки художнім твором, насиченою художньою єдністю просторових відношень, але й корисною, функціонально об'ґрунтованою річчю; особливу естетичну категорію - "архітектоніка", - що виражає

природу об'єкта як структуру, конструкцію, подібність до цілеспрямованої діяльності. Архітектурний внутрішній простір є переважно з усіх боків обмеженим і становить замкнуте ціле, котре у свою чергу оформлюється зовнішніми формами споруди як культурний зміст. Виділяючи архітектуру серед інших мистецтв, відрізняючи її від скульптури і живопису як мистецтв просторових, вчений вказує, що коли в живописі і скульптурі зміст художнього образу даний вторинно по відношенню до двовимірної площини чи об'єму, то в архітектурі дослідник стикається із зіставленням і протиставленням простору і маси, просторового ядра і матеріальної оболонки. Зовнішня форма споруди - оболонка - виражає: внутрішню будову просторового ядра; зв'язок внутрішнього ядра з зовнішнім простором і зв'язок усієї будівлі в цілому з її оточенням.

Оскільки простір і маса є не тільки естетичними категоріями, але й конструктивною першоосновою будь-якого формоутворення, "переживання пластичного як такого і переживання просторової динаміки становлять ... два полярних типи людської творчості". Таким чином, у кореляції простору і маси можна виділити два компоненти їх спільного аналізу - просторовий і пластичний, - в яких зв'язувати змістове переважання у конкретному архітектурному творі принципу маси чи принципу простору. У проблемі маси виділяються три основні риси: створення нових матеріальних одиниць, власне архітектурної форми (споруда, ансамбль); формування почуття увічнення (пам'ятник); олюднення (антропоморфізація) всякого просторового існування. Простір, як і маса, є основною категорією архітектурної творчості. Вся багатоманітність художнього змісту простору розпадається, у свою чергу, на дві категорії: простір статичний і простір динамічний. Якщо в аналізі "неорганічної скульптури" (Гегель) О.Г.Габричевський дотримується принципу розвитку архітектурного організму від масивної оболонки до просторового ядра через усе більшу "геометризацію" маси, то в дослідженні "негативного водчества" він рухається від просторового ядра до пластичної оболонки, яка так чи інакше утворювалася в аморфній масі як її подолання у печерному водчевстві і як утвердження в водчевстві власне архітектурному. Форма архітектурної оболонки не тільки дана як функція просторового ядра і не тільки як схема, яка визначає будову цього ядра, але й має власну форму. Для мислителя не так важливо, чи буде визначатися форма двору, садби, міста чи селища задалегідь задуманню і здійсненню.

ною тектонічною схемою (художній аспект), чи вона буде результатом природного росту, живого розвитку певної історичної системи (соціальний аспект): проблема полягає не у внутрішній будові форми, а в двох типах вираженості - одного більш абстрактного (статичного) та іншого - рухомого, живого (динамічного), у зв'язку з чим ученим запропонована власна типологія динамічних і статичних якостей архітектурного організму. Інакше кажучи, О.Г. Габричевський гадає, що статичний простір - своєрідна "пам'ять" історії архітектури, усталена форма архітектурного організму; простір динамічний -- той же самий статичний простір, пропущений крізь людське сприйняття, такий, що "викривлює" статику проекту і оживляє її внесенням індивідуального людського переживання.

У специфічних властивостях поверхні і площини як основних елементів тектонічної мови архітектури можна поєднати наступне. Будь-яка поверхня як межа оформлюється подвійно: як щось позитивне, котре підлягає виявленню й утвердженню, як стійке пластичне утворення; як щось негативне, як перелона, котра підлягає подоланню "пластичним почуттям людини". З усіх видів поверхні особливо виділяється площина, що визначає структуру всіх площинних мистецтв. Концепцію поверхні, запропоновану вченим, можна сформулювати таким чином: поверхня - це межа, що не має простої глибини і містить момент відстороненості як порожнє вмістилище "байдужої" маси.

Звертаючись до проблеми меморіальності і змісту архітектурного образу в теорії О.Г.Габричевського, слід зазначити, що символічно значущі функції, властиві пам'ятнику архітектури як такому, з одного боку, можуть мати самостійне художнє значення як твори мистецтва ("зміст"), але, з іншого, - вказують на деякий цінний соціально-історичний зміст, що лежить по той бік їх формальних меж ("меморіальність"). Поняття меморіальності пов'язане, з соціальної точки зору, з уявленням про пам'ятник-символ місця, події, паломництва, і, з іншої, - формально-історичної - точки зору, з уявленням про пам'ятник-символ людської праці, довговічності матеріалу, ступеню розвитку мистецтва архітектури. В понятті "меморіальність" найтісніше пов'язуються естетична, соціальна та функціональна властивості будь-якого архітектурного твору в цілому.

В концептуальних дослідженнях сутності класичного архітектурного ордеру вчений стверджує, що пластична обробка оболонки

взагалі будується за двома основними принципами: за принципом каркасним і за принципом суцільної стіни. Спираючись на Вітрувія, О.Г.Габричевський виділяє закономірності, що лежать в основі всієї каркасної, ордерної системи: відношення ширини прольоту до сили опору і відношення висоти опор до ширини прольоту. Розмірковуючи про категорії "периптер" (замкнуте приміщення, з усіх боків оточене колонадою) і "перистиль" (оточений колонадою закритий двір, в який виходить приміщення) в грецькій архітектурі, ми стикаємося із випадком зустрічі двох систем "пластичного світочуття" - стіни й каркасу, - що визначає принцип просторового тяжіння: асередини назовні (периптер) і ззовні всередину (перистиль). На прикладах класичних архітектурних ордерів - дорійського, іонійського (Греція) і корінфського (Рим) учений показує розвиток проблем простору і маси, статички і динаміки в архітектурному організмі.

В короткому введенні-формулі концептуальна сутність теорії О.Г.Габричевського може бути висловлена так. О.Г.Габричевський пропонує і обґрунтовує альтернативу двох основних типів архітектурного "світочуття" - пластичного і динамічного (виділяючи в останньому самостійні статичне і динамічне начала), аналізуючи категоріальну пару історичної генеги архітектурного твору: "неорганічна скульптура - проблема маси" і "негативне водчество - проблема простору". Відчужуючись від безпосередньо історичного відтинку і переходячи у власне феноменологічну галузь осягнення архітектурного організму, вчений агладжує конфліктний характер вказаних типів світочуття, звертаючись до проблеми художнього синтезу охоплюючої маси і охоплюваного простору як таких. У цій проблемі він виділяє "ідеальний" і "конкретний" характери архітектурного синтезу в "систематичній" і "історичній" ретроспективах морфології архітектурної форми, для чого спеціально приділяє увагу пластичним (поверхня - площина) і соціально-культурним (меморіальність - зміст) аспектам існування і функціонування архітектурного організму. Виходячи з ідеальних понять "простір" і "маса", специфіки екастенціонального характеру статички і динаміки простору, уточнюючи їх у "прагматичній" понятійній парі "поверхня - площина" як пластичних предикатів архітектурної маси і виділяючи багатофункціональне соціальне місце пам'ятки архітектури в понятті "меморіальність", - у дослідженні архітектурного ордеру О.Г.Габричевський апробує свої положення, оперуючи всіма по-

передніми постульованими ним категоріями. Це представляє О.Г.Габричевського значним теоретиком архітектури. В концептуальній моделі теорії "архітектурного організму" О.Г.Габричевського виражається сукупна взаємодія "маси", "простору", "оболонки" і "художнього образу" в їх основних рисах і намічаються пункти стиківки із вітрувіанською класичною теорією архітектури.

Третій розділ - "Теоретичні погляди О.Г.Габричевського в контексті архітектурних теорій першої третини ХХ століття" - присвячений вивченню теоретичної творчості вченого серед сучасних йому творчих концепцій як найзначніших архітекторів-практиків (М.Я.Гінабург, І.О.Голосов), так і теоретиків архітектури (О.І.Некрасов, С.В.Шервинський), виявленню точок їх дотику і взаємодоповнення. Особливу увагу звернено на проблеми творчого співробітництва О.Г.Габричевського та І.В.Жолтовського - найбільш парадоксального з вітчизняних архітекторів. "Радянська архітектура 20-х рр." є, безперечно, історичною категорією, набуток не тільки вітчизняного, але й загальносвітового художнього процесу.

В концепції М.Я.Гінабурга можна прослідкувати відрив теорії від практики (він і сам прагнув до подібного розділення в тих роботах, що не торкаються обґрунтування теорії конструктивізму), а в теорії І.О.Голосова, навпаки, спостерігається прагнення до всілякого поєднання своїх філософем із творчою практикою.

М.Я.Гінабург споріднений О.Г.Габричевському в історичності підходів до аналізу категорій історії архітектури (проблеми стилю, ритму, законів тектоники та загальноісторичних закономірностей), не поступаючись йому по глибині аналізу й виступаючи продовжувачем його ідей у питаннях прояву принципу "ядро - оболонка" та "поверхня - площина" в процесі утворення архітектурного організму. Слід стверджувати, що теоретичні погляди О.Г.Габричевського справили вплив на дослідження М.Я.Гінабурга.

Якщо у О.Г.Габричевського основним поняттям, сутністю споруди є просторове ядро, що виявляє себе пластично як певна постійна одиниця твору, то в концепції І.О.Голосова таким ядром є "примітив", який треба розуміти як поняття - первинне, вихідне, таке, що охоплює весь предмет-організм загалом, - що є "ядром", відправною точкою художнього мислення майстра. О.Г.Габричевський розумів утворення архітектурного організму як власне породження

маси і простору (ядра і оболонки), виділяючи в масі феномен поверхні і площини як окреме породження форми, І.О.Голосов же розглядає як основний елемент архітектурного організму масу та її формальне вираження, шукаючи в масі певні суто композиційні ("зовнішні") закономірності виявлення поверхні як форми цієї "маси". Так само, як О.Г.Габричевський піддає композиційному (1) аналізу статичне і динамічне начала утворення організму в творчій концепції І.В.Жолтовського, так само І.О.Голосов вважає основними композиційними прийомами категорії "лінії тяжіння" і залежні від неї об'єктивні маси вертикального і горизонтального тяжіння організму. В теоріях Гінабурга та Голосова можна прослідкувати сувору діалектичну (а не метафізичну) спрямованість розвитку, що частково є властивим і концепції О.Г.Габричевського.

О.І.Некрасову належить розгляд психовізуального сприйняття архітектурного твору (з розробкою власного оригінального понятійного апарату), С.В.Шервинському - дослідження специфічно стінового феномену в історії годчества, що безумовно є безпосереднім феноменологічним посиленням теорії О.Г.Габричевського стосовно поверхні і площини. Однак не слід вважати О.І.Некрасова "недо-Габричевським", а О.Г.Габричевського - "недо-Некрасовим". Вони цілком самостійні і оригінально доповнюють один одного. Зорове сприйняття, за О.І.Некрасовим, поділяється на наявність руху і відсутність руху, і тоді ніяка цілісність психологічного засвоєння об'єкту не може поєднатися із непохитністю того, хто сприймає об'єкт. Існують два випадки руху - коли глядач сприймає рух, який є зовнішнім до того, хто сприймає, й коли "глядач з'єднується з предметом і, авідси, переживання руху у самому глядачеві входить по суті до сприйняття об'єкту". Такий "засіб сприйняття" суб'єктивно сприймається людиною, але предмет знаходиться поза цим чуттєвим моментом. Людина і предмет опиняються в стані якогось "відношення", "ставлення", стикаючись один з одним у світі фізичного буття архітектурного об'єкту.

І О.Г.Габричевський і О.І.Некрасов починають дослідження з постулювання демаркації "простору" і "маси" в архітектурному організмі. Якщо О.Г.Габричевський приділяє формологічно однакову увагу обом категоріям, відзначаючи просторове ядро і всю пов'язану з ним специфіку руху людського "жесту" і його відображення у формах годчества, то О.І.Некрасов приділяє основну увагу проблемі маси і розглядає її з точки зору візуального осягання. Якщо

О.Г.Габричевський розумів динаміку розвитку архітектурної композиції іманентно її просторовій організації, то О.І.Некрасов всю свою концепцію організації маси (площина, предмет, простір) будує на рухові людського ока.

С.В.Шервинському належить дуалістичний погляд на дослідження площини: ізоляція архітектурного об'єму може бути "умовною" та "безумовною"; перша - "неповна" ізоляція (навіс, аркада, лоджія тощо), друга - "повна" (наметова, "оболонкова" ізоляція об'єму). З іншого боку, ізолююча площина може бути матеріальною (стіна) чи ідеальною (двірний пропіс), або, за термінологією вченого, "реальною" та "умовною". Поняття ірраціональної площини, що вводиться С.В.Шервинським, передбачає не тільки невивагання її якимось конструктивним елементом споруди, але навіть не розуміється як така, що співпадає із ідеальною ізолюючою площиною. Іраціональні площини, що утворюють простір лоджії, аркади чи навісу, - цілком суб'єктивні, й акт усвідомлення того, що стіна не є тут необхідною, складає прямий наслідок прийняття основної системи "навісу" й є головною "вісю цілого спрямування архітектурного мислення". Феноменологічний аналіз С.В.Шервинського зробив можливим важливий висновок, що грецька архітектурна свідомість базувалася виключно на конструктивності "стойки й балки", а не на конструктивному принципі самої стіни.

Таким чином, якщо О.Г.Габричевський розглядає феномен поверхні і площини в діалектичній одне-одного породжуючій єдності, то С.В.Шервинський, опираючись на ідею О.Г.Габричевського про два типи утворення оболонки, звертає увагу на формальну генеалу стінової площини взагалі в історії архітектури, і особливо в античності і едлінізмі.

У вивченні творчої концепції І.В.Жолтовського О.Г.Габричевський виявив талант інтерпретатора, критика і, таким чином, практика архітектурної теорії. Його дослідження є найповнішим відображенням теоретичних поглядів значного майстра і є основним джерелом для вивчення архітектурної творчості І.В.Жолтовського.

Категорії "око", "природа", "архітектурний організм", "гармонія", "історія" і "людина", які вводяться О.Г.Габричевським як робочі постулати теорії І.В.Жолтовського, найбільш цілісно відбивають сутність його поглядів. О.Г.Габричевський та І.В.Жолтовський розходяться в своїх оцінках ролі статичного і динамічного начал тільки в практичному арізі. О.Г.Габричевський підхо-

дить до цієї ідеї з позицій формального методу, посиленого його власною розробкою феноменології архітектури. А І.В.Жолтовський шукає її застосування до композиційних прийомів і наводить приклади з історії архітектури. Стаття О.Г.Габричевського "І.В.Жолтовський як теоретик архітектури: Спроба характеристики" (1948 р.) так само тектонічна, логічна і в той же час суперечлива і спірна, яка і сама творчість І.В.Жолтовського. Дослідження О.Г.Габричевського про І.В.Жолтовського слід розглядати як проникливий творчий портрет майстра. Принципових розбіжностей у поглядах І.В.Жолтовського і О.Г.Габричевського на природу архітектурного організму немає. В дисертації здійснено короткий аналіз трактування творчості І.В.Жолтовського також Д.Ю.Аркіним у 1940-х рр.

Як додаткові ужиткові категорії в дисертації запропоновані поняття "соціальної природи" архітектурного організму і "над-історичності" теорії і практики І.В.Жолтовського. Ці поняття, на наш погляд, дозволяють під іншим кутом зору поглянути на теорію І.В.Жолтовського і її виклад О.Г.Габричевським. "Над-історичний" характер архітектурної творчості зодчого вступає в дисонанс із її "соціальною природою" в тоталітарному контексті. Не дивлячись на те, що твори І.В.Жолтовського існують в просторі так званого "сталінського ампіру", все ж таки, як ми змогли спостерігти це у дослідженні О.Г.Габричевського, вони нічого спільного не мають з соціальними засадами, на які спирався "сталінський ампір". "Соціальна природа" його архітектурного організму має інші засади, засновані на загальному класицистичному ставленні зодчого до принципів формування архітектурного організму.

У творчості обох майстрів соціальні колізії епохи знайшли своє чітке відображення і недомовленість. О.Г.Габричевський не приховує суперечностей теорії І.В.Жолтовського. Його робота ціна також чесністю теоретичного аналізу.

Концепції М.Я.Гінабурга та І.О.Голосова, О.І.Некрасова та С.В.Шервинського необхідно розглядати і як найважливіші ланки архітектурної думки 20-х рр., і як актуальні методологічні пропозиції до структурно-символічного розвитку сучасної вже нам архітектури в цілому. Проблеми кореляції поглядів І.В.Жолтовського і О.Г.Габричевського ще вимагають свого спеціального вивчення.

У додатку до дисертації проводиться короткий огляд робіт вітчизняних теоретиків і істориків архітектури (М.П. Андрущенко, Д.К. Бернштейн, А.В. Іконников, В.Ф. Маркусон, О.Г. Раппапорт, Г.І. Реввін, Н.І. Смоліна, М.П. Цепенко та ін.), в яких тим чи іншим чином відбилися погляди О.Г. Габричевського і визначено його унікальне місце в сучасному архітектурознавстві.

Висновки. Дослідження і розкриття в дисертації архітектурної історико-теоретичної спадщини О.Г. Габричевського в контексті вітчизняної теорії архітектури першої третини ХХ ст. дозволило: **1)** створити концептуальну модель теорії архітектурного організму О.Г. Габричевського і модель архітектурної діяльності вченого-теоретика в цілому; **2)** довести, що його погляди можуть бути представлені у вигляді цілісної, діалектично стрункої і цілком завершеної естетико-теоретичної системи, яка оригінально обґрунтовує природу і сутність архітектури як формологічного і соціального творчого феномену; **3)** виявити витoki поглядів О.Г. Габричевського в інтелектуальному просторі західноєвропейського архітектурознавства ХІХ - першої третини ХХ ст., переконавшись, що навіть слідуючи традиції "формального методу" віденської і мюнхенської шкіл архітектурознавства, вчений є представником феноменологічного напрямку архітектурної теорії, що зближує його з передовими естетико-філософськими вченнями; **4)** стверджувати, що основні феноменолого-історичні ідеї О.Г. Габричевського щодо природи архітектурного організму полягають, з одного боку, в нерозривності, а з іншого, - в тому, що свідомість, людське існування, особистість і предметний світ, психофізична сутність людини і її духовний світ - не можуть бути зведені одне до одного; **5)** прослідкувати різноспрямованість теоретичних поглядів практиків (М.Я. Гінабург, І.О. Голосов) і теоретиків (О.І. Некрасов, С.В. Шервинський) архітектури 20-х рр. у їх зіставленні з концепцією О.Г. Габричевського, показавши при цьому, що будь-яка теоретична концепція включає в себе не тільки "теорію проектування" (створення) архітектурного організму, але й "теорію прочитання" (сприйняття) його в аніатому вигляді; **6)** а'ясувати, що О.Г. Габричевський не був поодиноким у своєму інтересі до феноменологічного вивчення природи архітектурного організму, що його дослідження вбудовуються самостійним елементом в роботи Державної Акаде-

мії художніх наук, посідаючи в них неповторне місце; **7)** ствердитися в думці, що праці О.Г.Габричевського справили значний вплив на становлення вітчизняного архітектурознавства, а його діяльність по перекладу, коментуванню і виданню класичних архітектурних трактатів є винятковою за своєю загальнокультурною значимістю; **8)** гадати, що історико-культурні дослідження вченого (особливо творчості майстрів епохи Ренесансу) є цінним науковим внеском в історичну науку про архітектуру в першій третині ХХ ст.; **9)** переконатися в тісному зв'язкові концепції О.Г.Габричевського і І.В.Жолтовського, відзначивши при цьому, що дослідження О.Г.Габричевського так само органічні і в той же час суперечливі, як і архітектурна творчість І.В.Жолтовського; що в творчості обох майстрів - практика і теоретика - соціальні колізії епохи знайшли своє вираження і мають спільні недоскопаності; **10)** продемонструвати необхідність поширення історико-теоретичної спадщини вченого у сферах сучасної архітектурної теорії (як необхідного елемента її розвитку), архітектурної практики (як невідмінної умови для формування методу архітектурного мислення годного) і архітектурної освіти (як комплексу прийомів для аналізу розв'язань архітектурно-художніх задач майстрами архітектури і взагалі як своєрідної "філософії архітектури"); **11)** вважати, що концепція вченого, будучи ключовою ланкою вітчизняної архітектурної думки, органічно вбудовується в загальносвітовий архітектурний контекст; **12)** вказати на існування незвиченого теоретичного простору вітчизняного архітектурознавства першої третини ХХ ст., що потребує ретельного історико-теоретичного дослідження і узагальнень на широкому загальнокультурному матеріалі.

Основні висновки і положення дисертації відображені в **публікаціях** автора:

1. Бумажная архитектура А.Г.Габричевского, или Искусство искусствознания // Габричевский А.Г. Теория и история архитектуры: Избранные сочинения /Сост., вступ.ст., прим. и коммент. А.А.Пучкова. - К.: Изд.журнала "Самватас", 1993. - С. III-XLIV (3,4 др.арк.).

2. Комментарии, примечания и библиографии к текстам А.Г. Габричевского // Там само. - С.161-251 (7,3 др.арк.).

3. Олександр Георгійович Габричевський (1891-1968): Вібліо-

графічний покажчик. - К.: НДІТІАМ, 1994. - 32 с. (1,8 др.арк.)

4. До ренесансних умовисновків Ервіна Панофскі: Спроба культурологічних ін'єкцій //Філософська і соціологічна думка. - 1993. - № 11/12. - С.134-153 (1,2 др.арк.; співавтор М.Б.Кушнарьова).

5. Гьоте і Габричевський: Життя у мові //Мова та історія: Періодичний збірник наукових статей. - К., 1994. - Вип.3. - С.3-29 (1,2 др.арк.).

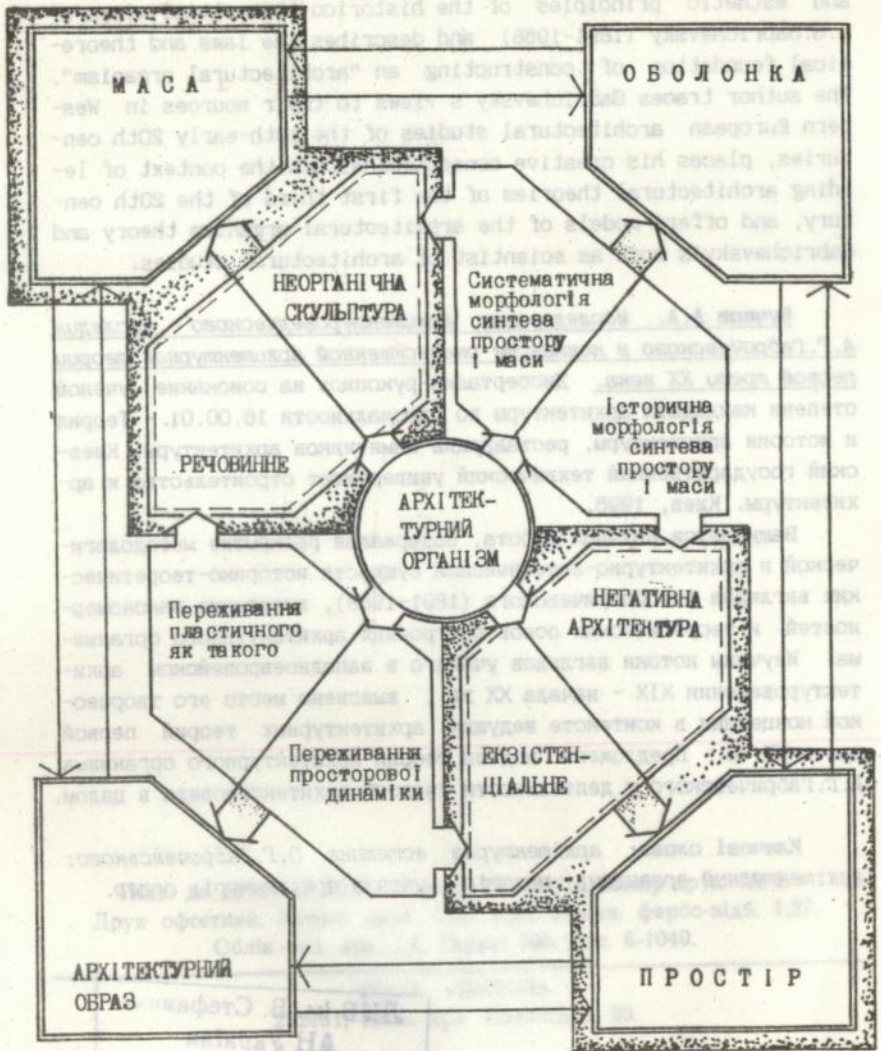
6. Орнаментальні реалії О.М.Гінабурга та архітектурознавчі споглядання О.Г.Габричевського: Спроба методологічних кореляцій і культурний контекст //Архітектурна спадщина України: Маловивчені проблеми історії архітектури і містобудування. - К.: НДІТІАМ, 1994. - Вип.1. - С.180-187 (1,2 др.арк.).

7. Отечественная архитектурная эстетика 1920-х годов (А.Г. Габричевский, А.И.Некрасов, С.В.Шервинский): Опыт создания паралогического контекста //Архитектура Мира: Материалы конференции "Запад-Восток: Личность в истории архитектуры". - М.: Architeotura, 1994. - Вып.4. - С.45-50 (0,9 др.арк.).

август 16

УЗАГАЛЬНЮЮЧА МОДЕЛЬ
КОНЦЕПЦІЇ АРХІТЕКТУРНОГО ОРГАНІЗМУ
В ТЕОРЕТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ О. Г. ГАВРИЧЕВСЬКОГО

Puchkov A.A. Research of A.G.Gabrichesky's Legacy of Architectural Studies in the Context of National Theory of Architecture of the First Third of the 20th Century. A candidate of architecture dissertation in Speciality 18.00.01. - Theory and History of Architecture, Restoration of Architectural Legacy. Kiev State Technical University of Construction and Architecture. Kiev, 1996.

This research examines the methodological, architectural and esthetic principles of the historico-theoretical views of A.G.Gabrichesky (1891-1968) and describes the laws and theoretical foundation of constructing an "architectural organism". The author traces Gabrichesky's views to their sources in Western European architectural studies of the 19th-early 20th centuries, places his creative conception within the context of leading architectural theories of the first third of the 20th century, and offers models of the architectural organism theory and Gabrichesky's work as scientist of architectural studies.

Пучков А.А. Исследование архитектуроведческого наследия А.Г.Габричевского в контексте отечественной архитектурной теории первой трети XX века. Диссертация-рукопись на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01. - Теория и история архитектуры, реставрация памятников архитектуры. Киевский государственный технический университет строительства и архитектуры. Киев, 1996.

Защищается научная работа, содержащая раскрытие методологической и архитектурно-эстетической сущности историко-теоретических взглядов А.Г.Габричевского (1891-1968), выявление закономерностей и теоретических основ построения архитектурного организма. Изучены истоки взглядов ученого в западноевропейском архитектуроведении XIX - начала XX вв., выяснено место его творческой концепции в контексте ведущих архитектурных теорий первой трети XX в. Предложены модели теории архитектурного организма А.Г.Габричевского и деятельности ученого-архитектуроведа в целом.

Ключові слова: *архітектурна естетика О.Г.Габричевського; архітектурний організм; простір і маса в архітектурі; ордер.*

ЛНБ ім. В. Стефанива
АН України

Підп. до друку 18.03.96. Формат 60×84/16. Папір друк. № 1.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 1,16. Умовн. фарбо-відб. 1,27.
Облік.-вид. арк. 1,0. Тираж 100. Зам. 6-1040.

Фірма «ВІПОЛ».
252151, Київ, вул. Волинська, 60.

487569

AB 34.542

М.И.С.Т.

3. 6-1040.

М.И.С.Т.